

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 47, Haziran/June 2022, 185-208

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/70251>

ISSN 2791-6812

Mehmed Âkif'in Vefası, Mehmed Âkif'e Vefasızlık

The Loyalty of Mehmed Akif and Disloyalty towards Him

Yazar Bilgisi Author Information

Levent BİLGİ

Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa, Türkiye
Assoc. Prof., Harran University Faculty of Arts and Sciences, Şanlıurfa, Türkiye
leventbilgi@gmail.com , www.orcid.org/0000-0002-7683-3258

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1090896
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
21 Mart/March 2022	7 Haziran/June 2022

Öz

Araştırmamızın konusu Mehmed Âkif Ersoy'un vefa duygusu ve kendisine yapılan vefasızlıklardır. Âkif inandığı gibi yaşayan, yaşadığı gibi inanan şair, nasir, mütefekkir insanlarımızın başında gelir. Âkif'in vefası, onun şahsiyetinin, dürüstlüğünün, imanının yansımasıdır. Âkif için inançlarına, değerlerine, dostlarına vefalı olmak bir yaşama tarzıdır. Adeta Âkif, değerleri, prensipleri için yaşayan insandır. Bu yazımızda Âkif'i tanıma açısından onun vefasının yansımalarının izlerini sürmek istiyoruz.

Araştırmamızın amacı yazar eser bileşenlerini tespit etmektir. Birçok yazarın hayatları ile yazdıkları örtüşür. Mehmed Âkif Ersoy hayatı ile eseri en yoğun bir şekilde örtüşen yazarlarımızdandır. Âkif'in ilmi, imanı, bilgisi, ahlakı, doğruluğu, vefası, vatan, millet sevgisi, eserlerine de yansır. Mehmed Âkif yazdığını özümseyen, yazdığı gibi yaşamayı ilke edinen nadir insanlardan biridir.

Âkif'in karakterinin gelişmesinde ailesinin, özellikle babasının çok önemi vardır. Babası Tahir Efendi ona sadece ilim, iman değil, insanlığı da öğretmiştir. Âkif'de vatan, millet, insan, Allah sevgisi yaşadığı ortamda gelişip büyümüştür. Âkif dostlarına, sevdiğilerine karşı yumuşak, şefkatliken; din, vatan, millet düşmanlarına karşı çok şiddetlidir.

Âkif, yaşadığı zamanın, hayatın cilvelerinin tüm sınamalarına rağmen vefa duygusunu hep yaşayan ve yaşatan insandır. Vefa onun şiirlerinde, nesirlerinde ve bütün hayatının safhalarında görülür. Mehmed Âkif'in yaşayışı gibi vefası da Kur'an, hadis, icma ve inanca dayanmaktadır. O vefalı bir eş, vefalı bir dost ve vefalı bir şairdir. Âkif'in imanı vefayı olmazsa olmaz biçimde gerektirmektedir. Bu çalışmamızda Mehmed Âkif'in şiirlerinde, hayatında imanî vefa anlayışını ve bunu yaşama şeklini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın metodu olarak giriş bölümünde Âkif'in yetişme ortamına değindik. Daha sonra Âkif'in değerlerine karşı vefasını ele aldık. Âkif'in en büyük vefası vatanına, milletine, dinine olandır. O hayatı boyunca dur durak bilmeden vatani ve milleti uğruna çalışmış, çabalamıştır. Onun vatan, din ve millet sevgisi sadece sözlerden, sloganlardan ibaret değildir.

Âkif, Harbiye Nezareti tarafından kurulan Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Almanya ve Arabistan'a vatan, millet için çalışmak üzere gönderilmiştir. Buralarda canını dişine takarak çalışmış, vatana olan bağlılığını göstermiştir. Bazı Arap aşiretleri Âkif'in gayretleri sayesinde İngiliz siyasetine alet olmaktan kurtulmuşlardır. Ayrıca Âkif, Millî Mücadeleye bizzat katılarak vatanına ve milletine sevgisini, vefasını göstermiştir. Âkif'in dine olan ilgisi, vefası çocukluk yıllarından başlayarak ölümüne kadar devam etmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Âkif'in dostlarına karşı vefası ele alınmıştır. Bunlar arasından babası Tahir Efendi, Babanzade Ahmed Naim, Ali Şevket Hoca, Hasan Basri Çantay, Hüseyin Avni Ulaş, Fatih Gökmen Hoca, Ferid Kam Bey, Neyzen Tevfik Kolaylı, Şerif Muhiddin Targan, Hasan Rıza Efendi, Hasan Tahsin, İbrahim Bey, Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi, Hoca Mustafa Efendi, Midhat Cemal Kuntay, Şeyh Sâdî-i Şirâzî'nin Âkif ile ilişkileri ve Âkif'in şiirlerinde geçen şekliyle bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde Mehmed Âkif'in şiirlerinde işlediği vefa konuları ele alınmıştır. Bu şiirlerde özellikle vefa kelimesinin geçtiği yerler işlenmiştir. Âkif'in vefasının sadece manevi değerler ve insanlar için olmadığı, sopa, mezar gibi maddi varlıklar hakkında da olduğu görülmüştür. Bunun yanında Âkif, şiirlerinde özellikle vatan, millet, din konularını vefa ile ilişkilendirmiştir.

Çalışmamızın son kısmı olan dördüncü bölümde, döneminde Âkif'e yapılan vefasızlıklar ele alınmıştır. Âkif bilhassa İkinci Meclis'in kurulmasından sonra türlü vefasızlıklara uğramıştır. Çeşitli yazarlar kendisini ve şiirlerini eleştirmeye başlamışlardır. Bu bölümde yapılan bu vefasızlıklara örnekler verilmiştir. Âkif'in bu eleştirilere ve kendisine yapılan vefasızlıklara karşı tutumu ele alınmıştır.

Çalışmamızdan çıkarmış olduğumuz sonuç ise Âkif'in inandığı gibi yazan ve inandığı gibi vefa ile yaşayan bir şair olduğudur. Onun en büyük vefası değerlerine, inançlarına, vatanına, milletine, dostlarına karşı tavrıdır. Âkif inançlarına, düşüncelerine ve dostlarına karşı vefayı dünya nimetlerine değişmeyen karakter abidesi bir şahsiyettir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, Mehmed Âkif Ersoy, Vefa, Vefasızlık, Değerler, Dostluk

Abstract

The focus of the present study is Mehmed Akif Ersoy's sense of loyalty and the disloyalty shown towards him. Akif comes foremost among poets, writers and thinkers who shape their lives based on beliefs. His loyalty reflects his personality, honesty and faith. It was a lifestyle for Akif to be loyal to his beliefs, values and friends. He is a person who simply lived for his values and principles. This study traces the reflections of his loyalty so as to get to know him better.

The purpose of the present study is to identify the characteristics of this poet and his works. There appears to be an overlap between how most writers live and what they write. Mehmed Akif Ersoy is one of our writers whose life and work almost overlap. His wisdom, beliefs, knowledge, morals, righteousness, loyalty, his love for his country and nation are also apparent in his works. He is one of the rarest figures who internalise what they write and adopt the principle of living in line with what they write.

Akif's family, particularly his father, played a key role in the development of his character. His father, Tahir Efendi, taught him not only wisdom and faith but also kindness. Akif's love for his homeland, nation, people and God flourished in the environment where he lived. While Akif was gentle and compassionate towards his friends and loved ones, he was rather harsh against the enemies of his religion, country and nation.

Akif was a person who always had a sense loyalty and helped others feel it, despite the ups and downs of life and the time in which he lived. Loyalty is apparent not only in all his poems and prose but also in all phases of his life. Like his life, his loyalty was deeply rooted in the Qur'an, hadith, ijma and faith. He was a loyal spouse, loyal friend and devoted poet. Loyalty was an indispensable part of his faith. This study addresses the understanding of faith-related loyalty in his poems and the way he lived.

The introduction of the study describes the environment where Akif was brought up. The next section discusses his loyalty towards his values. His strongest loyalty was towards his country, nation and religion. He constantly worked and struggled for the sake of his country and nation throughout his life. His love for his homeland, religion and nation hardly consisted of mere words and slogans.

Akif was sent on duty to Germany and Arabia by the Special Organization, established by the Ministry of War, to work for his homeland and nation. He diligently worked in these places and showed his loyalty towards his country.

Thanks to his efforts, some Arab tribes were saved from being a tool used by British politics. Furthermore, Akif showed his love and loyalty towards his homeland and nation by personally participating in the National Struggle. His interest in and loyalty towards religion began during his childhood and continued up until his death.

The second section discusses Akif's loyalty towards his friends. It describes his relationships with various people mentioned in his poetry, including his father Tahir Efendi, Babanzada Ahmad Naim, Ali Şevket Hodja, Hasan Basri Çantay, Hüseyin Avni Ulaş, Fatin Gökmen Hodja, Ferid Kam Bey, Neyzen Tefik Kolaylı, Şerif Muhiddin Targan, Hasan Rıza Efendi, Hasan Tahsin, İbrahim Bey, Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi, Hodja Mustafa Efendi, Midhat Cemal Kuntay and Sheikh Sa'di Şirazi.

The third section addresses the loyalty-related issues that Mehmed Akif included in his poems. It particularly focuses on the places where the word loyalty is mentioned in these poems. It was seen that his loyalty was not only towards people and spiritual values but also for material assets, such as batons and graves. Moreover, in his poems, Akif particularly associated the concepts of homeland, nation and religion with loyalty.

The fourth section, the last part of the study, discusses the acts of disloyalty shown towards Akif during his lifetime. Akif suffered from various acts of disloyalty, especially after the establishment of the Second National Assembly. Various writers began to criticize him and his poetry. This section cites some examples of such acts of disloyalty and discusses Akif's attitude towards these criticisms.

A major conclusion drawn from the study is that Akif was a poet who wrote and lived in loyalty in line with what he believed. His strongest loyalty was his attitude towards his values, beliefs, homeland, nation and friends. He was a figure who did not sacrifice his loyalty towards his beliefs, thoughts and friends, in exchange for worldly blessings.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Mehmed Akif Ersoy, Loyalty, Disloyalty, Values, Friendship

Giriş

Mehmed Âkif Ersoy, Kur'an'ı ve Peygamber'i kendisine rehber edinmiş, hayatı boyunca onların çizgisinin dışına çıkmamaya çalışmış bir Müslümandır. Prensiplerine samimiyetle bağlı, onlardan hiç taviz vermeyen, ideallerine, vatanına ve milletine gönül vermiş bir insandır. "Âkif, ömrü boyunca hem kendisini yetiştirmiş hem de çevresindekileri yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu özelliğini sanatının ve yaşamının her alanında göstermiştir. Onun şiirleri romantik bir duyarlılıktan ziyade; geçmişe sığınmadan, gücünü bugünden alıp yola çıkararak geleceği kurgulayan bir şiidir."¹ Âkif yaşadığı dönemi doğru anlamış, siyasî, sosyal olaylarda kaybolup gitmemiştir. Âkif için insan eşref-i mahlukattır ve tüm yaratılmışlardan üstündür. O, insanı sevilmesi, saygı duyulması gereken bir varlık olarak görür. Âkif, *Safahat*'in birinci kitabında insan başlıklı uzun bir şiir yazmış, insanı Hz. Ali'nin bir sözünden yola çıkararak en büyük âlem olarak vasıflandırmıştır. Bu şiirinde insan olmanın özelliklerini, olmazsa olmazlarını sıralamış, Allah'ın en güzel tecellisinin insanda tecelli ettiğini belirtmiştir.²

¹ Canan Olpak Koç, "Kolektif Kimlik Kurma Çabası Olarak Mehmet Âkif'in 'Benlik' Özellikleri", *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları*, (HÜTAD), 2021, 35:183-206.

² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* (Ankara: Hece Yayınları, 2009), 148.

Bu şiiirden yola çıkan Mehmed Kaplan, Âkif'in, Tanzimat'tan sonra ilk defa Namık Kemal'in ortaya koyduğu açıklık ve vuzuhla toplumun meselelerine karşı ilgili; iman, ilim, bilim ve ilerlemeye inanan modern insan tipine katıldığını söyler.³

Mehmed Âkif, İstanbul Sarıgözel'deki evde doğduğu zaman, etrafında hilm, dürüstlük, takva ve merhamet sahibi bir anne ile, âlim, çalışkan, mümin, adaletli ve dürüst bir baba bulmuştur."⁴ Şair, ilk insanî değerlerini bu inançlı anne ve babadan almıştır. Mehmed Âkif'e ilk dinî bilgilerini babası Tahir Efendi vermiş, ölümüne kadar da Arapçasının, fıkıh ve dinî bilgilerinin ilerlemesinde ona en büyük yardımcı olmuştur.

Vefa, Âkif'in insan sevgi ve saygısının, insana verdiği değer bir sonucudur. Mehmed Âkif'in hayatı insanı öncelemenin, insanı hayatın odağına yerleştirmenin örneğidir. Âkif, şiirleri ve nesirleri ile hep insanı işlemiş, hep insan için yazmıştır. Onun hayatı yazdıkları kadar, hatta yazdıklarından daha da büyük bir şiiirdir. Âkif, hayatı boyunca sergilediği tavırlarla imrenilen, örnek bir insan olmuştur. Mehmed Âkif, eserleri ile hak ve dürüst olan bir insanlık dersi verirken; bu düsturlarını hayatı boyunca tavizsiz yerine getirmiştir. Âkif, söylediklerini yaşadığı, yaşadıklarını söylediği için milletin sevgilisi, güveni haline gelmiştir.

Âkif'in hayatı onun en güzel şiiirdir diyebiliriz. O, düşüncelerinin, inançlarının, yüreğinin adamı oldu ve böyle bir adam olarak öldü. Muhalifleri Âkif'in fikirlerini, inançlarını, şiirini eleştirdiler. Ama onun dürüstlüğünü, vatan, millet sevgisini, vefasını, fedakarlığını kabul etmişlerdir. O, sevdiğini samimi olarak severdi. Arkadaşlarına gösterdiği yakınlığın, ilginin yoğunluğuna onu tanıyan herkes hayrandı.

Âkif Kur'an'ın rehber edinildiği, Kur'an ayetlerinin yaşandığı bir evde doğdu. Hayatını, küçükken tanıştığı Kur'an'ın ışığında dürüstlükle yaşadı. Annesi Emine Hanım namazlarını kılan, dürüst ve şefkat sahibi bir insandı. Babası Tahir Efendi âlim, ahlaklı, şefkatli her hali ile temizliği kendisine prensip edinen bir babadır. Mehmed Âkif'in babası aynı zamanda hocalığını da yapmıştır. Âkif ilmini, ahlakını, dürüstlüğünü babasına borçludur. Tahir Efendi, küçük yaşlarından itibaren oğlu ile çok vakit geçirmiş, onu eğitmek için elinden geleni yapmıştır. Âkif'in şekillenmesinde babasının çok etkisi olmuştur.⁵

Mehmed Âkif dostuna karşı yumuşak huylu, düşmanlarına karşı serttir. Sevdiğini herşeyiyle sever, sevmediğine hiç yaklaşmazdı. Onun bu özelliğini dostlarına olan sevgisinde, Tevfik Fikret'e olan düşmanlığında görebiliriz. İncancına hakaret eden Tevfik Fikret'e öfkesi o kadar sert ve şiddetli idi ki, şiirindeki üslûbu zangoç diyecek kadar ileri gitmiştir.⁶ Fikret'e deli kılıklı, zangoç, bir çivisi eksik adam diye hitap etmiştir. Âkif çok zor dostluklar kuran bir insandır. Dost olduğu zaman da asla dostlarını bırakmazdı. Âkif'i, dostları "demir leblebi" olarak tanımlamışlardır. Âkif zor ve hassas bir adam olmasına karşılık çok iyi ve kaliteli dostluklar kurmuştur. Mehmed Âkif'in çevresine baktığımızda; Hasan Basri Çantay, Eşref Edip, Mithat Cemal Kuntay, Ali Şevket Hoca, Hüseyin Avni Ulaş, Fatin Hoca (Gökmen), Ferit Kam, Neyzen Tevfik (Kolaylı), Şerif Muhittin (Targan) ve

³ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar2* (İstanbul: Dergah yayınları, 1987), 200.

⁴ M. Orhan Okay, *Mehmet Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 15.

⁵ Feyzanur Karademir, "Bir Karakter Abidesi: Mehmet Âkif", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2017), 280.

⁶ Karademir, "Bir Karakter Abidesi: Mehmet Âkif", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 285.

Abbas Halim Paşa, Babanzâde Ahmed Naim gibi önemli şahsiyetlerle kuvvetli dostluklar kurduğunu görürüz.⁷

1. Âkif'in Değerlere Karşı Vefası

Âkif dostlarına, arkadaşlarına karşı son derece vefalı bir insandır. Ama onun en büyük vefası vatanına, milletine, dinine olandır. Gençliğinden ölümüne kadar büyük bir azimle vatani ve milleti uğruna çalışmış, çabalamıştır. Onun vatan, din ve millet sevgisi sadece sözlerden, sloganlardan ibaret değildir.

a. Vatan Vefası

Âkif, Osmanlı'da kendisine ihtiyaç duyulduğunda Arabistan'dan Almanya'ya kadar gitmiş, dur durak bilmemiştir. Osmanlı'da memleketin menfaatine olacak bazı çalışmaları etrafa yaymadan yapmak için "Teşkilat-ı Mahsusa" kurulmuştur. Harbiye Nezareti'nin kurduğu bu teşkilatta, fedakar ve vatanperver şahsiyetler arasında Mehmed Âkif Ersoy'a da vazife verilmiştir. Övünmeyi ve yaptığı hizmetleri anlatmayı sevmeyen Âkif buradaki çalışmalarından hiç bahsetmemiştir. Biz buradaki hizmetlerini aynı dönemde bu teşkilatta çalışmış olan Kuşçubaşı Eşref (Albatı) gibi şahsiyetlerin hatıralarından öğrenmekteyiz.

Teşkilat-ı Mahsusa, Âkif'i Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya'da esir alınan Müslümanlara, savaşın hakiki yüzünü anlatmak ve Müslümanlara karşı savaştıklarının bilincine vardırarak için Almanya'ya göndermiştir. Bunun içindir ki Âkif, Çanakkale Savaşı sırasında Berlin'deydi. Safahat'ın beşinci kitabın olan Hatıralar'daki Berlin Hatıraları adlı şiir bu seyahat sonunda yazılmıştır.⁸

Âkif, daha sonra İngilizlerin kışkırtmalarıyla Osmanlı Devleti'ne isyan eden Arap kabilelerine karşılık, devlete sadık kalan diğer kabilelerin desteğini sağlamak için Arabistan'a gönderilmiştir. Âkif, Berlin seyahatinden hemen sonra Arabistan'a, çöl yoluyla Necid'e kadar gitmiş ve Medine'ye kadar kabileleri dolaşmıştır.

Âkif 1918'de şeyhülislâmlığa bağlı olarak kurulan Dârül-hikmeti'l-İslâmiyye Cemiyeti'nde hem üye, hem de başkatip (genel sekreter) olarak hizmet etmiştir. Bu onun Osmanlı'daki son hizmeti olmuştur.

Mehmed Âkif Kurtuluş Savaşı için gönüllü olarak, hiçbir karşılık beklemeden vatan için diyar diyar gezmiş, vaazlar vermiş, insanları Kurtuluş Savaşı'na destek olmaya davet etmiştir.

Âkif, 1920 yılının Şubat ayında Balıkesir'e geçmiş, Kuvâyı Milliyecilerle temas kurmuş, Zağanos Paşa Camii'nde memleketin kurtuluşu için vaazlar vermiştir.⁹ İstanbul'dan ülkenin kurtuluşuna yeterli katkıda bulunamayacağını düşünen Âkif, 1920'nin Nisan ayında Karadeniz üzerinden İnebolu'ya gitmiş, buradan da Ankara'ya geçmiştir. 19 Ekim'de Kastamonu Nasrullah Camiinde meşhur vaazını vermiştir. Bu vaazda sömürgecilerin karşısına imanla, silahla dikilmek gerektiğini söyler ve insanları heyecanla, şiirsel bir üslupla Kurtuluş Savaşı'na çağırır. Bu konuşma Ankara'da

⁷ Mehmet Kurtoğlu, "İki Kadim Dost:Âkif ve Babanzade Ahmed Naim", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 222.

⁸ Okay, *Mehmed Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 18.

⁹ Geniş bilgi için bakınız: Mahmut Öztürk, "Mehmet Akif'in Cami Kürsülerinde Zikrettiği Ayetler ve Yorumları", *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açıdan) Bildiriler Kitabı, 08-09 Ekim 2018, Malatya*, 2018, 623-648.

basılmakta olan Sebilürreşad dergisinde yayımlanır ve memleketin her tarafına dağıtılır. Bu vaaz defalarca cami kürsülerinden okunur, broşür halinde basılarak ordu komutanları tarafından askerlere okunur, halka dağıtılır. Âkif, Konya ve Kastamonu kasabalarında gezerek bu vaazın benzerini her yerde tekrarlar.

Mehmed Âkif millî mücadelede aktif bir şekilde hizmet etmiştir. Milletine hizmet etmek her zaman onun en büyük vefalarından biri olmuştur. Âkif özellikle problem olabilecek şehirleri dolaşarak halkı aydınlatmış ve bir asker gibi yaptığı çalışmalarla halkı savaşa katılmaya çağırmıştır. Onun azimli kişiliği ve manevi tarafı tüm Kurtuluş Savaşı boyunca milleti ayakta tutan önemli etkenlerden biri olmuştur. Âkif, Kurtuluş Savaşı'nda ve öncesinde de kendisinden beklenen bir görev olduğunda derhal koşturmuştur. Bir Konya'da halkı bilinçlendirmek üzere kürsüye çıkıyor, bir Balıkesir'de milli direnişe katılma hususunda halkı teşvik ediyordu. Âkif vatanına en derin vefası ile bağlı olan şairlerdendir.

b. Millet Vefası

Âkif, “Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim.”¹⁰ diyen adamdır. O, halkının sıkıntılarını ömrü boyunca ruhunda hissetmiş, adeta tüm hayatını halkına, insanlara adamıştır. Onun insanlara olan vefası fildişi kulesinde yaşayan bir şair olmasını engellemiştir. Âkif şiirini millet için, insanlık için bir fikrin hizmetine vermiştir.

Âkif zaman zaman camilerdeki vaazlarıyla insanları aydınlatan adamdır. Bazen Anadolu yollarında bir diyardan başka bir diyara koşar. Kimi zaman Arap şeyhlerini vatana bağlılık için ikna çabasıyla çöllerde, deve sırtında dolaşır. Bazen elinde kalem bütün gece yazı, şiir yazar. Âkif ömrünün sonuna kadar halkına vefa ile bağlanan bir şairdir. Şiirlerinde bütünüyle halkın acıları, dertleri vardır. Fakirler, yetimler, kimsesizler, işçiler, kadınlar, çocuklar, mazlumlar ile Âkif'in şiiri bütün bir halkın destanı gibidir.

Âkif, şahsına karşı yapılan hakaretleri hazmeden, günlük hayatında nüktedan, müsamahalı bir insandır. Ancak söz konusu olan milleti, devleti, dini olunca haksızlığa olanca kuvvetiyle itiraz etmeyi bilmıştır.

Âkif'in milletine olan sevgisi ve vefası o kadar kuvvetlidir ki, aslında benzer fikirlere sahip olmasına rağmen Abdülhamid'e sırf döneminde uygulanan bir tür istibdat yüzünden karşı çıkmış, tenkit etmiştir. Âkif önce Abdülhamid'e karşı medhiye yazmamak suretiyle pasif bir direnişte bulunmuştur. Sonra şiir ve nesirlerinde tenkit ederek aktif bir direniş göstermiştir. Âkif, “Hakkıdır, hakka tapan milletimin istiklal!” mısraı ile halkının istiklaline karşı yapılabilecek en küçük tecavüze karşı şiddetle tepki göstermiştir.¹¹

1908 Meşrutiyeti'nin hemen haftasında Mehmed Âkif'e İttihat ve Terakki'ye üye olması teklif edilir. Ancak İttihat ve Terakki'ye girebilmek için sorgusuz sualsiz tabi olunacağı, istenilen emirlere uymaması halinde verilecek cezaları öncelikli olarak kabul eden bir yeminin okunması gerekmektedir. Âkif bu yemine itiraz eder: “Ben böyle yemin etmem. Kayıtsız şartsız bir cemiyete teslim olmam. Merkezin iyi olan, doğru olan emirlerine itaat ederim. Fakat doğru olmayan, memleketime, milletime zararlı olan

¹⁰ Okay, Mehmed Âkif, *Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 23.

¹¹ Okay, Mehmed Âkif, *Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 24.

emirlere riayet etmem.”¹² O zamana kadar teşkilata karşı böyle bir muhalefet olmadığından, umulmayan ve orada törene katılanları şaşırta bu çıkış üzerine yemin metni Âkif için tekrar düzenlenir. Bu yeni yeminle Âkif İttihatçı olur fakat asla diğer İttihatçılar gibi menfaatlere, çıkar ilişkilerine, komitacı oyunlarına bulaşmaz. Cemiyetin Şehzadebaşı'ndaki İlmîye Mahfili'nde halk için gönüllü Arapça dersleri verir. İttihatçıların daha sonra bir istibdat ve haksızlık teşkilatı haline gelmesiyle bu dersleri bırakarak onlardan tamamen ayrılır.

c. Din Vefası

Âkif, hayatı boyunca, ailesi, okulları, hocaları ve arkadaşlarıyla, tamamıyla İslâmî bir kültürle yetişmiş, inancı, ahlakı ve yaşayışıyla İslâm'dan hiçbir zaman uzaklaşmamıştır. Âkif din eğitiminde baskı olmadığını belirtmiştir. Çocuklar dinî anlamda eğitilirken onları korkutmadan, bıktırıp usandırmadan ve dinî ortamlara götürmek, onlara o havayı gösterip tattırmak yeterli olacaktır.¹³ Akif tasavvuf şiirlerine de büyük değer vermiştir. Bu bağlamda bakıldığında Yunus'un dünya görüşünden etkilendiği görülür. Sevmek, sevilme ve gönül yapmak gibi kavramlara değer vermiştir.¹⁴

Âkif'in çocukluğunda başlayan, dinine olan vefası ölümüne kadar devam etmiştir. O, Allah, Kur'an, Peygamber yoluna baş koymuş bir mümindir. Ayetten, sünnetten, Peygamberden hiç ayrılmamış, düşüncelerini hep bu iman ışığı ile aydınlatmaya çalışmıştır. Hatta Âkif'in inancına olan vefası o kadar kuvvetlidir ki, imanına göre yaşayamayacağını, imanî düşüncelerini savunamayacağını anladığı zaman, hayatından çok sevdiği vatanını bile terk edebilmiştir. Onun için tüm varlığı ile bağlı olduğu vatanından ayrılmak zorunda kalmasının ne kadar acı olduğunu anlamak mümkündür. Âkif, dinin sosyal hayatımızdaki etkilerini bilen insandır. Şiiri ile dinî düşüncelerini pekiştirerek toplumu uyandırmaya, aydınlatmaya çalışmıştır. Camiler, vaazlar, ayetler, hadisler, dini önder şahsiyetler Âkif'in şiirini inancı etrafında şekillendiren motiflerdir. Âkif'in dini inançlarına olan vefası onu dünyanın en büyük İslâm şairlerinden biri yapmıştır.

Âkif hayatı boyunca İslâm ahlakı ile geliştirdiği şahsiyetine, duruşuna, sarsılmaz bir vefa duygusu ile bağlı kalmıştır. O, tertemiz, yalana, dolana, ihanete, vefasızlığa tenezzül etmeyen bir adamdır. Olduğu gibi görünür, görüldüğü gibi yaşar. Arkadaşları bütün bunlara fiilen şahittirler. Mithat Cemal Kuntay onun için şöyle der: “Bir insan bu kadar temiz olamazdı. Âkif hayatımın 33 senesidir. Bu 33 senede o, bir tek defa bayağı olmadı. Onun iç yüzüne baktığım vakit gökyüzüne, denize bakar gibi ferahlardım. Sonra 63 senelik hayatını öğrendim: bu 63 senede siyah ve pis bir dakikası yoktur.”¹⁵ Sonra da şair hakkında şu muhteşem tespiti yapar Kuntay: “Menfaatinizi, ailenizi, sırrınızı, mukaddesatınızı ona emanet edebilirsiniz.”¹⁶

Hasan Basri Çantay, Mehmed Âkif'i her haliyle incelenmeye değer örnek bir şahsiyet olarak görür. Âkif'in şairlik yönüyle diğer yüksek karakterlerinin adeta birbiriyle

¹² Emin Erişgil, *Mehmed Âkif, İslâmcı Bir Şairin Romanı* (İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 1960), 122.

¹³ Osman Türk, “Mehmet Âkif Ersoy'un ‘Safahat’ Adlı Eserinde Sosyal Eğitim Unsurları”, *Asos Jurnal*, 4/26, 443-447.

¹⁴ Osman Türk, “Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye Adlı Eserinde Geçen Fiiller ile İnanç ve Tasavvuf İçerikli Fiillerin Semantik Açısından İncelenmesi”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12, 78-90.

¹⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986), 20.

¹⁶ Kuntay, *Mehmet Âkif*, 227.

yarıştığını söyler. Âkif çok meziyetli seçkin bir insandır. Bu özellikleri kendisinde toplayan Âkif'in, tevazunun en yüksek noktalarına erdiğini ifade eder.¹⁷

Nurettin Topçu Âkif'i, "Vakar dolu bir alın, hayâ dolu bir çehre, şiddet dolu bir bakış, iman dolu bir sine"¹⁸ olarak tarif eder. Âkif verdiği söze karşı son derece vefalı bir insandır. Onun hayatı verdiği sözleri tüm zorluklara rağmen tutuşu ile şekillenir. Âkif, "Sözü namus bilenlerdenmiş. Bir sözün yerine getirilmemesi için ucunda ölüm olmalı dermiş. Sözünü tutmayanlara da insan nazarıyla bakmazmış."¹⁹ Âkif, değerlerine, inançlarına, prensiplerine vefalı yaşadı ve öyle de öldü. Âkif, "İmandır o cevher ki ilahi ne büyüktür./İmansız olan paslı yürek sinede yüküdür!"²⁰ diyerek imanının en büyük cevher olduğunu vurgulamıştır.

2. Âkif'in Dostlarına Karşı Vefası

Âkif, dostlarını iman, kültür, derinlik, bilgi, dürüstlük, vefa gibi özelliklerle ince eleyip sık dokuyan bir şahsiyettir. Öyle çok dostu yoktur, ancak o bu ölçülerden geçen dostlarına karşı ölünceye kadar vefa duygusu ile bağlı kalmıştır. Bazı dostlarını Safahat'taki şiirlerine de almıştır. Safahat'taki şiirlerinde ismi geçen dostları şunlardır: Ali Şevki Hoca (Köse İmam), Hasan Basri (Çantay), Hüseyin Avni (Ulaş), Fatin Hoca (Gökmen), Ferid Bey (Kam), Neyzen Tevfik (Kolaylı), Şerif Muhiddin (Targan), Hasan Rıza Efendi (Said Paşa İmamı) ve İbrahim Bey'dir.

Dostlarına vefası kadar İslâm medeniyetinin oluşmasında emeği geçen, asrı saadetten günümüze gelinceye kadar çalışkanlığı ve gayreti ile milletin selameti için gece gündüz çalışan tarihi şahsiyetleri de unutmamış şiirlerinde yeri geldikçe onlardan söz etmiştir. Bu bağlamda Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, İbn Rüşd, Gazali, İbn Sina, Sa'dî, Fahreddin Razi, Kılıçarslan, Selahaddin-i Eyyubi, Osman Gazi, Orhan Bey, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim ön sırada gelir. Bugün sahip olunan bütün değerlerin bu şahsiyetler zamanında atılan adımların eseri olduğunu unutmaz ve hayırla yad eder.²¹

a. Tahir Efendi (Babası)

Âkif'in en büyük vasıflarından biri, sevdiklerine, dostlarına karşı olan vefasıydı. O, bu dünyaya gözlerini yumuncaya kadar dostlarını unutmadı, unutamadı. Hayatında en önemli izi bırakan ve ömrü boyunca andığı, on beş yaşında vefat eden babası Tahir Efendi idi.

Tahir Efendi, ölümüne kadar Âkif'in eğitimiyle yakından ilgilenmişti. O hem babası hem hocasıydı. Babası Mehmed Âkif'in eğitimine çocukluğundan başlayarak önem vermiş, saatler boyu yüz yüze dersleri olmuştur. Mehmed Âkif, henüz on sekiz yaşına gelmeden Arapçayı okur, konuşur hale gelmiştir. Tahir Efendi, 1888 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Âkif, babasını on beş yaşında kaybetmiştir. Âkif, babası hakkında kırk beş yaşında, Safahat'taki Hakkın Sesleri şiirinin altındaki dipnotta şu cümleleri yazmıştır: "Fatih Müderrislerinden İpekli Tahir Efendi, benim hem babam hem hocamdır. Ne

¹⁷ Hasan Basri Çantay, *Âkifname, Mehmed Âkif* (İstanbul: Ahmet Said Matbaası, 1966), 173.

¹⁸ Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif* (İstanbul: Hareket Yayınları, 1970), 23.

¹⁹ Turan Karataş, "Seksen Sene Sonra Âkif'i Hatırlamak İçin 40 Sebep", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2017), 14.

²⁰ Ersoy, *Safahat*, 33.

²¹ Mahmut Öztürk, "Mehmet Âkif'in Düşünce Dünyasında İstiklâl Marşı'nın Temelleri", *İstiklâl Marşı'nın Anlam Dünyası*, ed. Mahmut Öztürk (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 43.

biliyorsam ondan öğrendim. Şiirin daha iyi anlaşılmasına, merhumun da rahmetle anılmasına vesile olur diye şu haşiyeyi yazmaya mecbur oldum.”²² İlgili şiir çalışmamızın Âkif'in şiirlerinde vefa bölümünde ele alınacaktır.

Bilindiği üzere Mehmed Âkif dünyaya geldiğinde babası ebced hesabıyla doğum tarihini oluşturacak şekilde kendisine “Rağif” adını vermiştir. Mehmed Âkif de bu zarif harekete karşı babası vefat ettiğinde kendisi daha çocuk denecek yaşta iken “Cennet olsun ruhuna Tahir efendinin mekân” mısraını yazarak onu vefatına ebced hesabıyla tarih düşürmeye çalışmıştır.

b. Babanzade Ahmed Naim

Âkif'in vefa ile bağlı olduğu en önemli arkadaşı, dostu, Babanzade Ahmed Naim'dir. Kürt bir paşanın çocuğu olan Babanzâde Bağdat'ta 1872 yılında doğmuştur. Âkif'in babası Arnavutluk'tan göç etmiştir. Âkif İstanbul'da, 1873 yılında doğmuştur. İki şahsiyet de dindar bir ailenin yanında inanç, ahlak, merhamet, fazilet, ilim ile yetiştirilmiş, çalışkan bir ruha sahip olmuşlardır. Her ikisi de Osmanlı'nın önemli okullarında okumuş, her ikisi de özel dinî eğitim ile yetişmişlerdir. Babanzâde ve Âkif, Osmanlı'da en iyi Arapça bilen kişilerdendir. İkisi de Fransızca ve Farsça da bilir. İttihat-ı İslâm'ı savunmuş, bu amaçla Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat'ta yazılar kaleme almışlardır. İki arkadaş Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin yanında tanışmış, kısa sürede kırk iki yıl süren bir dostluk kurmuşlardır.

Emin Erişilgil, “Âkif, Naim Bey'i kendisine benzer tarafları için değil, kendisinden üstün gördüğü cihetleri dolayısıyla çok sevmiştir.”²³ demiştir. Babanzâde'nin Âkif'e en çok tesir eden yönü, Naim'in Batı düşüncesini bilmesine rağmen, inancının hiç sarsılmaması, din konusundaki sarsılmaz inancı, bilgisi ve dindar hayatıdır. Âkif, güçlü bir iman sahibi olan Babanzâde'den çok istifade etmiş, sayesinde daha güçlü bir itikada ulaştığı bu dostunu hiç unutamamıştır. Mahir İz, ulemamız hakkında Âkif'e sorduğunda “Hamdi (Elmalılı Hamdi Yazır) ve Naim, bunlar sika'dandır, ne derlerse öyledir, sözleri senet teşkil eder”²⁴ diye cevap vererek Elmalı'nın ve Babanzâde'nin ilmi büyüklüğünü tanıdığını belirtmiştir.

Âkif, Ahmed Naim için “Ashab'tan sonra en sevdiğim adam.” demiştir. Âkif onu kırk yıl sevmiş, saymış, vefa ile anmış ve Naim öldüğü gün “Evim barkım yıkıldı, altında kaldım”²⁵ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Babanzâde ve Âkif birbirini etkilemiş, birbirinden etkilenmiş iki eski dost ve arkadaşlardır. İkisinin bu dostlukları edebiyat dünyasında ender rastlanan beraberliklerdendir. Bu rekabete değil, birbirini sevmeye, ikiye bölünmüşlüğü değil samimiyet ve dürüstlüğü, dünyevi olana değil uhrevi olana yönelik bir beraberliktir.²⁶ Bu iki arkadaş çalışkan, dürüst, şahsiyetli, samimi ve muhabbet dolu bir beraberlik yaşamışlardır. Kaderin bir cilvesi olarak Âkif ve Babanzâde'nin kabirleri Edirnekapi mezarlığında yan yanadır.

²² Ersoy, *Safahat*, 203.

²³ Erişilgil, *Mehmed Âkif, İslâmcı Bir Şairin Romanı*, 215.

²⁴ Fahrettin Gün, *Babanzâde Ahmed Naim* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 82.

²⁵ Kuntay, *Mehmet Âkif*, 132.

²⁶ Kurtoğlu, “İki Kadim Dost:Âkif ve Babanzade Ahmed Naim”, *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 228.

c. Ali Şevki Hoca (Köse İmam)

Safahat'ta hem bir manzumenin ithaf edildiği, hem de takma bir adla en çok zikri geçen şahıs Ali Şevki Efendi'dir. Ali Şevki Efendi Âkif'den büyüktür, onunla çocukluğundan beri mahalle arkadaşıdır. Âkif'in babası Tahir Efendi'nin de öğrencisidir. Şairin en çok sevdiği, vefa ile bağlandığı dostlarından biridir. Ali Şevki Efendi aslen Bosnalıdır. Evinde dostları ile sohbet toplantıları tertip etmeyi sever. Âkif bu buluşmaların müdavimidir. Eşref Edip Âkif'i bu toplantıların birinde tanımıştır. Hoca geniş bilgili, temiz kalbli, aydın bir insandır. Ali Şevki Efendi Mehmed Âkif'i şiirlerini bir defterde toplayacak kadar çok sever. Âkif, birinci Safahat'taki Köse İmam manzumesini "Kardeşim Ali Şevki Efendi Hoca"ya diyerek ona ithaf etmiştir. Şiir, "İlmi az, görgüsü çok, fitratı yüksek bir imam/Tanırım ben, ki hayatında tanıtmıştı babam"²⁷ mısraları ile başlar.

"Köse İmam adıyla Ali Şevket Efendi, Âkif'in Âsım adlı uzun diyalogunun kahramanlarından biri olacak, yukarıdaki mısralarda geçen vasıflarıyla, akl-ı selim, sezgi ve hayat tecrübesi olan halkımızı değerlendirecektir"²⁸

Ali Şevket Efendi kösedir, hiç evlenmemiş, ömrünü talebe yetiştirmeye adanmıştır. Âkif, Ali Şevket Efendi'den en çok sevdiği, hürmet ettiği dostlarından biri olup kendisinden çok ağabeylik, dostluk gördüğü şeklinde bahseder.²⁹

d. Hasan Basri (Çantay)

Hasan Basri Bey Balıkesir doğumludur. Burada kendi gayretleriyle Arapça, Farsça, hukuk, maliye, iktisat okumuştur. Gazeteciliğe atılmış burada Yıldırım, Karesi, Ses adlı gazeteleri çıkarmıştır. Türkçe, edebiyat ve Arapça muallimlikleri yapmıştır. Hasan Basri Bey ile Âkif'in dostlukları Meşrutiyet yıllarına rastlar. Âkif, 1920 Şubat'ında Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine katılmak üzere Balıkesir'e geçtiği zaman Hasan Basri Bey de, Balıkesir İdadisi'nde edebiyat öğretmeni idi ve gazetelere Milli Mücadele'yi destekleyen ateşli makaleler yazıyordu. İstanbul'da başlayan bu dostlukları daha sonra cephe arkadaşlığına dönmüştür. Hasan Basri, I. Büyük Millet Meclisi'ne Balıkesir mebusu olarak girmiştir. Ankara'da Âkif ve Hasan Basri'nin dostlukları ilerlemiştir. Hasan Basri, Taceddin Dergahı'nda Mehmed Âkif etrafında toplanan sohbet meclisinin baş müdavimleri arasındadır. Birinci Meclis'de Âkif ile beraber muhalefet grubu arasındadır.

Âkif, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine yazdığı Bülbül adlı şiirini "Basri Bey oğlumuz."³⁰ diyerek Hasan Basri'ye ithaf etmiştir. Hasan Basri Çantay 1966 yılında Mehmed Âkif ile olan hatıralarını ve düşüncelerini anlattığı Âkifnâme adlı bir eser yayınlamıştır.

H. Basri Çantay 3 Aralık 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir. Öldükten sonra Mehmed Âkif'e yakın olmak için mezarının çok sevdiği dostunun yanında olmasını istemiştir. Bu vasiyeti üzerine Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

²⁷ Ersoy, *Safahat*, 126.

²⁸ Okay, *Mehmed Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 148.

²⁹ Uğur Derman, "Mehmed Âkif'den Mektuplar", *Akademi Mecmuası*, 5/7, 47.

³⁰ Ersoy, *Safahat*, 455.

e. Hüseyin Avni (Ulaş)

Erzurum adına Birinci Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır. Muhalefet grubunun en etkili isimlerinden biridir. Âkif ile dostlukları Ankara'da gelişmiştir. Safahat'ta, Mahalle Kavgası adlı şiir "Kardeşim Hüseyin Avni'ye"³¹ ibaresiyle ona ithaf edilmiştir.

f. Fatin Hoca (Gökmen)

İstanbul'da Fâtih Medresesi'nde eğitim gören Fatin Hoca son devrin önemli din ve astronomi alimlerinden biridir. Mehmed Âkif ile Ali Şevki Hoca'nın evindeki sohbetlerle arkadaş olmuşlardır. İkisi de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmışlardır. Fatin Hoca Kandilli sırtlarındaki Rasathane'de çalışırken sık sık buluşmuşlardır. Fatin Hoca Ankara'ya gidip geldikçe Âkif ile Taceddin Dergahı'nda görüşmüşlerdir. Âkif, Fatin Hoca için şu tespitte bulunmuştur: "Hem ulum-ı İslâmiyeyi, hem de garbın en yüksek ilimlerini tahsil etmiş Fatin Hoca gibi âlimler, İslâm Dünyasının örnek ulemasıdır."³²

Fatin Gökmen'e Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsünde, "Kardeşim Fatin Hoca'ya"³³ ibaresiyle ithaf edilmiştir.

g. Ferid Bey (Kam)

Ömer Ferid, Bâbiâli Tercüme Odası mütercimlerindedir. Kendi gayretleriyle Arapça, Farsça, Fransızca öğrenmiş, cami dersleri ile geleneksel ilimlerde ilerlemiştir. Fransızca muallimliği yapmıştır. Dini, fıkhi ve felsefi konularda kendisini geliştirmiştir. Ömer Ferid Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd dergilerinin önemli ve sürekli yazarlarından. 1913'te dergi adına "Avrupa ahvâlini tetebbu ve ulemâ ve felâsife ile te'sîs-i muârefe" için Avrupa'ya gönderilmiştir. Avrupa seyahatinin izlenimlerini "Avrupa Mektupları" başlığıyla Sebîlürreşâd'ın X. ve XI. ciltlerinde yayımlamıştır. Ferid Bey geçinilmesi zor bir insandır. Ancak Âkif kendisinden yaşça büyük olan Ömer Ferit'e değer verir. Âkif, "Sarigüzel yangınından sonra Ferid Bey'le komşu olmak için evini Beylerbeyi'ne naklettiğini"³⁴ söylemiştir. Âkif ile Ferid Bey Darülfunun'da beraber ders vermişlerdir. Bir ara İttihat ve Terakki'nin Darülfunun'daki tasviyesi sırasında Ferid Bey kadro dışı bırakılınca, bu hadiseye çok üzülen Âkif, güzel bir vefa örneği göstererek derslerini bırakmıştır. Daha sonra Âkif ve Ferid Bey Ankara'da Taceddin Dergahı'nda beraber olmuşlardır.

Mehmet Âkif, mistik ve lirik şiirlerinin en güzellerinden olan Gece'yi, Üstad-ı Hakimim Ferid Beyefendiye"³⁵ diyerek ona ithaf etmiştir.

Ayrıca Safahat'ın dördüncü kitabı olan Hakkın Sesleri'nin sonuna Ferid Bey'in uzun bir takriz yazısı eklenmiştir. Âkif bu yazıyı, "Bize Dinî Felsefî Musahabeler gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı cânım, üstâd-ı hakîmim hazret-i Ferid'in kıymetdâr bir hâtıra-i iltifatıdır."³⁶ cümlesiyle takdim eder. Ferid Bey de yazısına "Enis-i ruhum Âkif'e" diye başlar.

³¹ Ersoy, *Safahat*, 117.

³² Okay, *Mehmed Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 150.

³³ Ersoy, *Safahat*, 161.

³⁴ Okay, *Mehmed Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, 151.

³⁵ Ersoy, *Safahat*, 470.

³⁶ Ersoy, *Safahat*, 220.

Âkif Süleymaniye Kürsüsü adlı ikinci Safahat'da "Mesela, geçtiğiniz yalpa yapan tahta yolun,/Cedd-i merhumu aceb sal mı demekten ne çıkar? mısralarına Ferid Bey'in eserini, Dinî Felsefî Musâhabeler, sahife 121"³⁷ diyerek dipnot vermiştir. Âkif burada ironik bir tarzda Galata Köprüsü'nün eskiliğini ve yıpranmışlığını anlatır. Ferid Bey'in eserinin ilgili yerinde ise ilk köprünün eski Mısır'da Menes tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Âkif bu kayda dayanarak "Galata Köprüsü'nün rahmetli atası acaba bir sal mı idi?" diye sorar.

h. Neyzen Tevfik (Kolaylı)

Gençliğinden beri ney üflemeye meraklı olan Tevfik İzmir Mevlevihanesinde bu kabiliyetini geliştirdi. Yemekli toplantılara ney üflemek için çağırıldı. Buralarda içkiye alıştı ve şiir yazmaya başladı. İstanbul'a gitti ve burada tanıştığı Âkif'den Arapça, Farsça, Fransızca dersleri okudu. O da Âkif'e ney dersleri verdi. Derbeder hayatına rağmen Âkif ile hep dost kaldılar. Neyzen, Âkif'i hep bir üstad olarak görmüştür. Âkif kendisine hep müsamaha ile davranmış, sahip çıkmış, onu musiki meclislerine tanıtmıştır. Neyzen sayesinde Âkif'in musiki ilgisi ortaya çıkmıştır.

Neyzen, Âkif Mısır'da yaşarken onu görmeye gitmiş, Âkif'in yıllardır yaptığı gibi ısrarlarına dayanamayarak içkiyi bırakmış, ama kısa süre sonra tekrar başlamıştır. Bunun üzerine Âkif, Derviş Ahmed manzumesini yazmıştır. Şiirde Derviş Ahmed ile Neyzen'i, ona hitab eden meçhul şahıs olarak da kendisini yazmıştır. Sayfa altına koyduğu dipnotta da, "Tevfik Neyzen'in üç bin dört yüzüncü tövbesinden istifası münasebetiyle."³⁸ demiştir.

i. Şerif Muhiddin (Targan)

Âkif Arabistan'a gittiği zaman orada Mekke Şerifi Ali Haydar Paşa ile tanışmıştır. Daha sonra İstanbul'da bir gün paşanın köşküne davet edilir. Orada Paşa'nın oğlu Muhiddin Bey ile tanışır. Muhiddin Bey güzel ud çalmaktadır. Âkif, Şerif Muhiddin'in çaldıklarına hayran kalmış, kendisiyle devamlı mektuplaşmış, Mısır'da bile onun plaklarını dinleyerek vatan hasretini gidermeye çalışmıştır.

Safahat'ın yedinci kitabı olan Gölgeleler, daha kitabın başında, tamamen Şerif Muhiddin'e ithaf edilmiştir. Âkif burada, "Şarkın tek dâhi-i sanatı Şerif Muhiddin Beyefendi'ye hâtıra-i ta'zim."³⁹ demiştir. Âkif, Şerif Muhiddin hakkında "Şarkın Yegâne Dâhi-i San'atine"⁴⁰ adlı bir de şiir kaleme almıştır. Burada da onun ahlakını ve musiki dehasını övmüştür.

i. Hasan Rıza Efendi

Mehmed Âkif'in unutamadığı ve bir vefa eseri olarak Safahat'ın Gölgeleler kitabında Said Paşa İmamı adıyla anlattığı Hasan Rıza Efendi'dir. Rıza Efendi imam, şair, hafız, müderris, hattat, hanende ve mevlithandır. İstanbul'da mevlithan olarak şöhret olmuştur. Ancak mütevazı bir Rufai dervişi olmayı da hiç bırakmamıştır. Âkif, Said Paşa İmamı şiirinde; tarihe karşı vefasızlığımızı ve kayıtsızlığımızı göz önüne serercesine ondan bahsetmeseydi; bugün belki de payitahtın gelmiş geçmiş en güzide mevlithanlarından

³⁷ Ersoy, *Safahat*, 161.

³⁸ Ersoy, *Safahat*, 486.

³⁹ Ersoy, *Safahat*, 437.

⁴⁰ Ersoy, *Safahat*, 435.

biri, tarihin tozlu yapraklarında kaybolup gidecekti.⁴¹ Mehmed Âkif Ersoy, Hasan Rıza Efendi'yi Safahat'ında Said Paşa İmamı adlı şiirinde bize tanıtır. Onu faziletli ve ideal bir din adamı olarak över. Rıza Efendi, uzun yıllar Damad Mehmed Said Paşa'nın imamlığını yapmıştır. Bundan dolayı gördüğü ilgi ve himaye ile Said Paşa İmamı lakabıyla tanınmıştır.

İmamın çok güzel ve gür bir sesi vardı. Rıza Efendi içinden geldiği zaman ve kendi istediği makamda okur, söylerdi. Sultan Abdülaziz'in imamlığını da yapmıştır. Ancak Dolmabahçe Camii'ndeki ilk cuma selâmlığında kendisinden hutbenin hicaz makamında okunması istenmiştir. Bunun üzerine Rıza Efendi "İrade ile hutbe okunmaz, ne zuhur ederse o okunur"⁴² diyerek camiye terketmiştir. Onun bu babacan tavrını öğrenen hükümdar bir miktar hediye göndererek kendisini bu vazifeden affetmiştir. Hasan Rızâ Efendi yoksul ve kimsesizlerin taleplerini reddetmemesiyle de tanınmıştır. İmam bu kişilerin isteklerini derhal yerine getirir, mevlitler ayetler okurdu. Mehmed Âkif Ersoy onun bu özelliklerini "Said Paşa İmamı"⁴³ adlı şiiriyle anlatmış, imamı övmüştür.

Hasan Rızâ Efendi mütavazı kişiliğinin yanında çantasında hep yumak yumak yün bulundururdu. Gittiği yerlerde çorap, takke gibi şeyler örerdi. Bir sohbette kendisine bütün vaktini örgü örmekle geçirdiği hatırlatılıp, "Gözlerinize yazık değil mi?" denildiğinde, "Nazarımı mâsivâdan koruyorum" cevabını verdiği nakledilir.⁴⁴

j. Hasan Tahsin

Âkif'in vefakârlığı söz konusu olduğunda akla hemen arkadaşı Hasan Tahsin ve onun çocukları gelir. Mehmed Âkif ve Hasan Tahsin, Baytar Mektebi'nde beraber okumuş ve arkadaş olmuşlardır. Âkif ve Tahsin bir antlaşma yaparlar. Daha önce ölen, arkadaşının hayatta kalan çocuklarına bakacaktır. Hasan Tahsin 1910 yılında Âkif'ten önce vefat eder. Âkif, merhumun üç çocuğuna bakma görevini üzerine alır. Maddi durumu çok da iyi olmamasına rağmen onlara sonuna kadar göz kulak olur. Bu olayı Mehmed Âkif'in oğlu Emin Ersoy şöyle anlatır:

"Süheyla Hanım isminde bir evladı manevisi de ablalarım ile birlikte (Ankara'ya) gelmişti. Bu kızcağızı küçüklüğümde öz hemşirem sanırdım. Hasan Tahsin Bey namında babamın pek samimi arkadaşlarından bir zatın kızı olan Süheyla Hanım'ın pederi ölmüş, babam da bu çocuğu evimize almış, onun tahsil ve terbiyesi ile bizzat alakadar olmuştu. Netice Süheyle ablam, Darülmuallimatı ikmal ettikten sonra Darü'l-Fünunu dahi bitirmişti. Ben alfabeyi ve ilk tahsilimi ondan öğrendim."⁴⁵

Âkif arkadaşının çocuklarını kendi çocuklarından ayırmamıştır. Öyle ki oğlu Emin, Hasan Tahsin'in kızı Süheyla Hanım'ı kendi öz ablası sanmıştır. Âkif kendisine "Bunlar misafirlerin çocukları mı?" diye soranlara kesin bir dille cevap veriyordu: "Hayır, benim çocuklarım."⁴⁶ Bu olay Âkif'in misilsiz vefasının en güzel örneklerindedir.

⁴¹ Bilal Enes Özensel, "Âkif Kimlere Hayrandır?", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 278.

⁴² Özensel, "Âkif Kimlere Hayrandır?", *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 279.

⁴³ Nuri Özcan, "Hasan Rıza Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 346.

⁴⁴ Özcan, "Hasan Rıza Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 346.

⁴⁵ Eşref Edip, *Mehmet Akif-Hayati, Eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları* (İstanbul:Sebilürreşad Neşriyatı,1962), 30.

⁴⁶ Edip, *Mehmet Akif-Hayati, Eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları*, 32.

k. İbrahim Bey

Âkif gençliğinde yazdığı pek çok kasideyi, terakib-i bendeleri, hafızların okuması için yazdığı na'ları sonradan yırtmaktan çekinmemiştir. Hatta eskiden yazdığı terakib-i bendeleri konu edinen ve bundan bahis açan adamları münasebetsizlikler itham ederdi. Ancak Âkif, Safahat'ın birinci kitabında yazdığı İbrahim Bey mersiyesini gençliğinde yazmasına rağmen çıkarmadı. Çünkü bu şiir ölen bir dostuna onun hediyesiydi. Bir hediye geri alınamazdı. Âkif, Safahat'ın mükerrer basılışlarında bu şiiri kitaptan çıkarmadı. Âkif, İbrahim Bey'i şöyle anlatır: "O benim tanıdığım insanların en ahlaklılarından, en seciyelilerinden biri idi. Günün birinde at almak için Harbiye Nezareti bir heyet teşkil etmişti, bizim nezaretten de bir baytar istemiş. Beni memur ettiler. Bu heyetle birlikte, Adana'ya, Şam'a, Halep'e gittik. Hemen hemen her akşam heyet reisi bulunan İbrahim Bey'le buluşurduk. Arapçadan, Farsçadan, Fransızcadan beraber edebî eserler okurduk. Düşünün bir kere, hiçbir gece bıkmadı bana hocalık etmekten... O ne mübarek, o ne büyük adamdı; üvey çocuğu vardı da ben onu yıllar ve yıllar asıl çocuğu sanmışım."⁴⁷

Âkif İbrahim Bey'i çok sevmiştir. İbrahim Bey üvey evladını kendi evlatlarından ayırmamıştır. Dürüst, ahlaklı, hakperest, dosdoğru bir insandı. Âkif ve İbrahim Bey beraber kitap okurlardı. Âkif kendisinden çok şey öğrenmişti. Bu karakterde olan bir dost için yazılan mersiye mutlaka Safahat'a da girmeliydi.

l. Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi

Bir başka vefa örneği de babasının hocası Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi'dir.

"Âkif'in babadan kalma bir Kamus Tercümesi vardı. Onu daima yanında taşırdı. Bunu babasına, Hocası Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi hediye etmişti. Âkif, Mısır'da tanıştığı İhsan Efendi'nin Yozgatlı olduğunu öğrendiğinde heyecanlanır. Yozgat onun için özel bir anlam ifade ediyordu. Âkif, İhsan Efendi'ye rica eder:

-Bu Hacı Mahmut Efendinin ailesinden kim var Yozgat'ta acaba? Şunu öğrenebilir misin?

İhsan Efendi bunu memleketinden sormuştu. Gelen cevaba Âkif'te doğurduğu alakayı görünce İhsan Efendi şaşırılmıştı: İçinden : "Bu ne büyük ahlak!" diyordu.⁴⁸

m. Hoca Mustafa Efendi

Âkif'in bir başka vefa örneğine de Hoca Mustafa Efendi'de tanık oluruz. Hoca Mustafa Efendi, babası Tahir Efendi'nin medresede talebesiydi. Babası öldükten sonra Âkif ve ailesine kol kanat germiştir. Âkif'e babalık ediyordu. Evleri yandığında 60 altın vererek evi yaptırmış, yapımında da işçilerle beraber çalışmıştı. Âkif, Baytar mektebine girdiği zaman başlarda okul forması alınamamıştı. Bunu duyan Mustafa Efendi annesine çıkışmıştı: "Çocuğun hala mektep forması alınmamış, mademki paranız yoktu, bana ne diye haber göndermediniz?"⁴⁹

Bir gün Hoca Mustafa Efendi hapsedilir. Suçu ise yıllar önce Derviş Vahdetin'in komşusu olmaktır. Bunu duyan Mehmed Âkif hemen Kara Kemal'e gider ve ona çatar. Başka bir adam olsa Kara Kemal en azından onu aşağılayarak dışarı atardı. Ama öyle

⁴⁷ Kuntay, *Mehmet Âkif*, 262.

⁴⁸ Edip, *Mehmet Akif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları*, 246.

⁴⁹ Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, 102.

olmadı. Kara Kemal Hocayı serbest bırakır. Nedeni basittir: “Âkif söylüyorsa bu hoca namusludur!”⁵⁰

n. Midhat Cemal (Kuntay)

Âkif'in en çok sevdiği ve vefasını gösterdiği dostlarından. İki i'thaf olmak üzere Safahat'ta üç defa ismi zikredilmiştir. Âkif, İstibdat şiirinin baş tarafında “Kardeşim Midhat Cemal'e” diyerek şiiri ona ithaf etmiştir. Fatih Kürsüsünde kitabının başında da “Hamasî Şairimiz Midhat Cemal'e” ithafı bulunmaktadır. Safahat'taki Acem Şahı şiirinin birinci kısmı Midhat Cemal tarafından ikinci kısmı da Âkif tarafından yazılmıştır. Böylelikle Acem Şahı iki şairin ortak yazdığı bir şiirdir. Âkif'in ölümünden sonra yazılan en zengin ve hatıralarla dolu eseri de Midhat Cemal yazmıştır.

Mehmed Âkif'in hayatında Şeyh Sâdî-i Şîrâzî'nin de ayrı bir yeri vardır. Âkif, Farsça'ya çalıştığı dönemlerde, Sadi'nin Gülistan'ını ezberlemiş ve çok sevmiştir. Âkif, Hafız Divanı, Mesnevi ve Gülistan gibi derslere devam etmiş, orada o derslerin inceliklerine vakıf olmuştur. Ayrıca Sadi'nin Bostan'ını defalarca hatmetmiştir. Âkif hayatı boyunca Bostan ve Gülistan'ı elinden düşürmemiş, eserlerinde de bir vefa eseri olarak Sadi'den bahsetmiştir.

Safahatta bu isimlerden başka Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem, Süleyman Nazif, Fuad Şemsi, Rezaizade Ekrem, Hüseyin Kâzım Kadri, Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa, Şerif Ali Haydar Paşa, Binbaşı Ömer Lütfi Bey de Safahat'ta isimleri vefa ile anılan Âkif'in dostlarından.

3. Âkif'in Şiirlerinde Vefa

Âkif'in toplam yedi kitaptan oluşan Safahat'ında bir çok yerde vefa kelimesi geçer. Vefa kelimesinin geçtiği mısralar şunlardır: “Ey yar-i vefa-güzin-i canım.”, “Vakur, hatırı mer'i, vefalı, çok denedim.”, “Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat.”, “Vefasız yurd! Öz evladın için olsun, vefa yok mu?”⁵¹, “Sen misin, yok sa hayalin mi? Vefasız Kosova!”, “Yazık o nesl-i kerimin vefasız evladı.”, “Hayır, demem ... Bilirim pek vefalıdır o mezar.”, “Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyaca vefa.”, “Ömerlerin, Yavuz'un biz vefasız evladı.”, “Vefa yok ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı b1-medfil.”, “Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evladı.”⁵²

Âkif Hasbihal adlı şiirinde “Ey yar-i vefa-güzin-i canım/Ey can dostum, vefalı sevgilim.”⁵³ diyerek okuyucuya seslenmektedir. Okuyucularının vefalı olduğunu vurgulamaktadır.

Mehmed Âkif, İstibdat şiirinde sopasının ne kadar vefalı olduğunu anlatır:

“Giyip ayağını çıkarken sopam yetiştirdi hele ...

Emin olup gidemem, çünkü, vermesek el ele.

Odur cihanda benim, varsa yoksa, mu'temedim;

Vakur, hatırı mer'i, vefalı, çok denedim.”⁵⁴

⁵⁰ Kuntay, *Mehmet Âkif*, 71.

⁵¹ Ersoy, *Safahat*, 200.

⁵² Ersoy, *Safahat*, 456.

⁵³ Ersoy, *Safahat*, 63.

Âkif, bir yaz gecesi biraz serinlemek için İstanbul'un Fatih civarında bulunan Yayla isimli yüksek bir bölgesine gitmek ister. Burası Âkif'in oturduğu yere biraz uzaktır ama poyraz güzel estiği için yazları burası iyi olur. Ayakkabısını giyer, sopasını eline alır. Âkif bu sopasına tutunarak yürümektedir. El ele vermedikçe adeta yürüyememektedir. Âkif sopasını itimat ettiği, dayandığı bir insan gibi görür. Sopasına insani vasıflar yükleyerek onun, vakur, hatırı sayılır, vefalı olduğunu söyler.

Âkif, Süleymaniye Kürsüsünde adlı eserinde vefa kelimesini Japonlar için kullanır:

“Sorunuz şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvire zafer-yab olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Din-i mübinin orada,
Ruh-i feyyazı yayılmış, yalnız şekli Buda.
Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün,
Müslüman demek için eksiği ancak tevhid.
Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkat,”⁵⁵

Âkif'e göre Japonya'da İslâm dininin feyizli ruhu yaşanmaktadır. İslâm'ın saflığı oradadır. Bunun içindir ki Japonlar büyük bir millettir. İslâmın esaslarını korumada eşleri yoktur. İslâma girmek için bir kelime-i şahadetleri yoktur. Doğruluk, ahde vefa, sözünde durmak, şefkat hep onlardadır. Âkif şiir boyunca Japonların iyi hasletlerini saymaya devam etmektedir.

Âkif, Hakkın Sesleri'nde Neml Suresi 52. Ayetin bir kısmını tefsir eder. Bu ayet, “İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları.”⁵⁶ denilmektedir. Âkif buradan yola çıkarak İslâm yurdunu kanlı, ziyaretçisiz, acılı, ölümlü olarak anlatır. Vefasızlıkla tanımlar:

“Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir 'Yok!' der sadâ yok mu?”⁵⁷

İnsanları yolsuzluklara, menfaatperestiğe karışan yurt vefasızdır. Öz evladı için bile vefa göstermemektedir. Kalbi kararmıştır. Binlerce ocaktan bir ışık yoktur. Âkif yurdunda kimsesizlikten bunalır. Tanıdık bir kimse bulamaz. O öz yurdunda vatansız, memleketsiz bir gariptir. Dayanacak, sığınacak bir yeri yoktur. Her yer yokluk içindedir. Âkif, bari “Yok!” diyen bir ses istemektedir. O bile yoktur.

Âkif, Hakkın Sesleri'nin bir bölümünde, Arnavut olan babasını anarak, ırkçılık yüzünden Arnavutluk'un elden çıkmasına, yanışına ağlar. Şiire serlavha olarak kullandığı

⁵⁴ Ersoy, *Safahat*, 91.

⁵⁵ Ersoy, *Safahat*, 175.

⁵⁶ Neml Suresi, 27/52.

⁵⁷ Ersoy, *Safahat*, 201.

hadisi tekerrür etmiş bir hadiseyi ön dört asır evvel uyaran bir hakikat olarak şiirinin başına koyar:

"Nizâr evlâdı: Yetişin ey Nizâr oğulları! Yemenliler de:
Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felâket iner; hemen Allah'ın
nusreti üzerlerinden kalkar; hepsine birdende kılıç musallat olur.⁵⁸

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!

Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın
Olacak mıydı fedâ hırsına üç kaltabanın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdu bunu kalkıp da göreydin acaba?
"Meşhed" in beynine haç saplanacak mıydı baba!
Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!
Bâri bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...
Yer yarılmış, yere geçmiş, şehedâ türbeleri!
Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...
Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova!"⁵⁹

Üç beyinsiz kafanın yüzünden Arnavutluk'da üç milyon halk doğranmaktadır.⁶⁰ Âkif, "Kalk, baba, kabrinden kalk da bunlara bak" diyor. Diriler yardıma koşmamaktadır. Bari sen yardıma yetiş. Tek bir kıvılcım bütün ülkeye yayılıp yakmaktadır. Her yer yakılıp yıkılmaktadır. Aşına bir çehre yoktur. Her yer kuru bir çöle dönmüştür. Her yer suskun ve sessizdir. Âkif babasına seslenir. Senin en sevgili annen, üç kaltabanın hırsına feda mı olacaktı? Atalarımın sürdüğü, can verdiği toprakları kaybettik. Hem öyle kaybettik ki, o topraklar bir daha da geri alınamaz. Âkif babasına seslenip, şehidliğimizin beynine haç saplanacak mıydı baba, ne olurdu bunu kalkıp görseydin der. Ne felaket mecitler ahıra dönsün, Hırvat askerleri üstüne çıkıp hora tepinsinler. Bari şu topraklarda diri bir hatıra kalsaydı. Şehidlerin türbeleri yer yarılıp içine geçmişlerdir. Nerede olsam karşıma kanlı bir ova çıkıyor. Âkif Kosova'ya sen misin yoksa hayalin mi vefasız diye seslenmektedir.

Âkif, İki Arkadaş Fatih yolunda adlı şiirinde yeni neslin vefasızlığından yakınır:

"Şu gördüğün kocaman kütle yok mu? Darü't-Tıb.

- Demek: Bu medrese, Tıbbiye Mektebi 'ydi ...

- Ayıp!

- Ayıp nedir?

- Bunu olsun görüp de bilmemeniz ...

⁵⁸ Ersoy, *Safahat*, 203.

⁵⁹ Ersoy, *Safahat*, 204.

⁶⁰ Âkif'in üç beyinsiz dediği, Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'dır.

- Bakılsa öyle ... Fakat "Bilmeyin!" diyen yine siz!

- Tababetin o kadar muhteremdi mevki'i ki:

Birer tabib-i fünun-aşına çıkar, eski

Müderresininimizin en güzide efradı.

Yazık o nesl-i kerimin vefasız evladı,

Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye,"⁶¹

Bu şiirde Âkif, Tıbbiye Mektebi'nin bilinmemesinden, yeni nesillerin o müesseseye ilgisizliğinden yakınır. O ikram edilmiş evladı vefasız çıkmış. Bu müesseseye ilgisiz kalmıştır.

Âkif, Hatıralar adlı kitabının Berlin Hatıraları bölümünde vefadan bahseder:

"Ki nerde belli değil... Bilmek istesen de muhal.

Olanca yadı bugün bir çamurlu, kanlı hayal!

O yadı ruhuna gömdün ki bir vazifendir,

"Unut!" demek açılan kabri görmemektendir.

- Hayır, demem ... Bilirim pek vefalıdır o mezar."⁶²

Burada vatan için ölmüş bir genci anlatırken, mezarın vefalı olduğundan bahseder.

Yine Berlin Hatıraları'nda Âkif, pozitif ilimleri yeterince kullanamadığımızdan bahsederken vefa kelimesini biraz da farklı bir anlamda kullanır:

"Ulum-i hazırardan beklenen menafi'idir.

Demek, birincisi ilmin: Hayata nafi'idir.

O halde bizdekiler sadra hiç değil şafi.

Fünun-i müsbeteden istifademiz menfi;

Ne kaldı! Bir edebiyatımız mı? Va-esefa!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyaca vefa;

Ya ruh-i milleti afsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sinelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!"⁶³

Günümüz ilimlerinden beklenen bir yarar elde etmektir. İlimlerin en önemlisi hayata yararlı olandır. Ancak bizim meşgul olduklarımız kalbe şifa veren ilimler değildir. Pozitif ilimlerden yeteri kadar istifade edememekteyiz. Geriye bir edebiyatımız kalıyor. O da her hangi bir ihtiyacı karşılayamadığı gibi ya milletin ruhunu büyüleyip uyuşturuyor, ya da kalplerdeki duygularla çarpışıp duruyor.

Berlin Hatıraları'nın devamında yıllardır geri çekilip topraklarımızı başkalarına verdiğimizden bahseder:

"Bilirsiniz ki, hemen, yüz, yüz elli yıldır, biz,

Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!

⁶¹ Ersoy, *Safahat*, 233.

⁶² Ersoy, *Safahat*, 317.

⁶³ Ersoy, *Safahat*, 324.

Ömerlerin, Yavuz'un biz vefasız evladı,
Sıyanet eylemedik yadigar-ı ecdadı."⁶⁴

Bilirsin ki biz yaklaşık yüz, yüz elli yıldır elimizde ne varsa vererek, durmadan geri çekilmekteyiz. Biz Ömer'lerin, Yavuz'un vefasız evlatları, atalardan kalan yadigarları bir türlü koruyamadık.

Âkif Gölgeleler adlı kitabında yer alan Umar Mıydın? Adlı şiirinde Müslümanların düştükleri durumdan bahseder:

"Silinmiş emr-i bi'l-ma'rufun artık ismi yadından.
Haya sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde ...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bi-medlul;
Yalan raic, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhul."⁶⁵

Artık iyiliği, hakkı emretmenin hatırası bile ortadan kalkmıştır. Haya sıyrılıp inmiştir. Yüzsüzlük her yerde kol gezmektedir. İncecik bir perde meğer ne yüzler örtermiş. Vefa yok, söze bağlılık hiç, emaneti korumak sözde kalmış. Yalan geçerli olmuş, hainlik her yerde kaçınılmazdır, hak ortalıktan kaybolmuş, bilinmez olmuştur.

Âkif, Gölgeleler kitabındaki Bülbül şiirinde de vefadan bahseder:

"Hayır, matem senin hakkın değil. .. Matem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez afakım!
Teselliden nasibim yok, hazan ağlar baharımda;
Bugün bir hanümansız serseriyim öz diyarımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evladı,
Serapa Garb'a çiğnettım de çıktım hak-i ecdadı!"⁶⁶

Şair burada bülbüle seslenerek hayır, matem senin hakkın değil, matem benim hakkım diyor. Asırlardır ufuklarım aydınlık nedir hiç bilmez. Bizi Teselli edecek bir nasibim yok. Baharlarımda bile hazan ağlar. Artık öz diyarımda evsiz barksız bir serseri gibiyim. Ne yazıktır ki, Doğu'nun ben vefasız, kansız evladı, baştan başa atalarımın yadigarı olan toprakları Batı'ya çiğnettım.⁶⁷

Âkif, son olarak yazmış olduğu bir kıtada vefadan bahseder:

RESMİM İÇİN
"Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmid-i vefa eyleyen insan!
Kaç gün seni hatırlayacaktır şu karaltı?"⁶⁸

⁶⁴ Ersoy, *Safahat*, 329.

⁶⁵ Ersoy, *Safahat*, 443.

⁶⁶ Ersoy, *Safahat*, 456.

⁶⁷ Ersoy, *Safahat*, 456.

⁶⁸ Ersoy, *Safahat*, 478.

Şair burada kendi resmine hitap ederek bu topraktaki canlıların yok olmadıklarına vurgu yapıyor. Hiçbir canlı kaybolmaz, yer yüzünden silinmez. Sen ölsen bile toprağın altı seni bağrında taşımaya devam eder. Ey gölgeden vefa uman insan. Acaba şu karaltı kaç gün seni hatırlayacaktır? Âkif burada asıl olanın toprak olduğuna, insanın varlığının toprak ile anlam kazandığına vurgu yapar.

Âkif bu zamanlarda çokça eksikliğini duyduğumuz “vefakâr insan”ın en güzel örneğiydi. Âkif’in gözünde vefasızlık, bir çeşit namertlikti, alçaklıktı. Âkif’in Safahat’ındaki adanmış şiirler ve ithaflar, vefasının göstergesidir.⁶⁹

Âkif hem hayatı, hem şiirleri ile vefayı yaşayan, gelecek nesillere bir çok yönüyle olduğu gibi vefasıyla da örnek olan insandır.

4. Âkif’e Vefasızlıklar

Âkif, hayatı boyunca vefayı yaşamış ve yaşatmış, vefayı övmüş, söylemiş ender şairlerimizdendir. Ancak hayatı, vatan sevgisi, vatan mücadelesi ile geçmiş olan Âkif bilhassa Cumhuriyetten sonra türlü vefasızlıklara uğramıştır. Çeşitli yazarlar kendisini eleştirmeye başlamışlardır.

Âkif’i en ağır bir şekilde eleştirenlerden birisi Şükûfe Nihal’dir. Nihal, Âkif’in Türk inkılabına hiç hizmet etmediğini iddia etmiştir. Nihal’e göre o inkılabın getirdiklerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp kaçmıştır. Âkif hurafelere takılmıştır. Onun bütün endişesini ittihad-ı İslâmdir. Şükufe Nihal’e göre Âkif’in milleyetçilikle ilgisi yoktur. O vicdanı inkar etmektedir ve on dört asır öncesinin zihniyetine takılıp kalmıştır. Âkif skolastik bir kafaya sahiptir. İnsanlığa, varlığa, hümanizme kıymet vermeyen biridir.⁷⁰

Mehmed Âkif’e karşı en tepkili ve vefasız yazarlardan birisi de her fırsatta şairi tenkit etmeyi kendisine görev bilen Nurullah Ataç’dır. Akşam Gazetesinin 6 Mart 1937 tarihli sayısında, İstiklâl Marşı hakkında çok ağır eleştirilerde bulunmuştur. Ataç’a göre İstiklâl Marşında bizim bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir söz yoktur. İstiklal marşı Lâ-kavmiyyete fi’l-İslâm (İslâmda ırkçılık yoktur.) düşüncesiyle yazıldığı için; Türk’ten, Türkiye’den bahsedemez, âdeta onlardan utanır.⁷¹ İstiklal Marşı’nın içinde ezan, minare, iman, müezzin, kayyım, şehit, hilal, sancak, Hakk’a tapmak, mabed ile bir çok dinî motif vardır. Ancak bu şiirde millet yoktur, Türklük yoktur. Ataç İstiklal Marşı’nı bir şiirden çok ilahiye benzetmektedir. İstiklal Marşı’nın bugünkü Türkiye’yi temsil etmediğini iddia etmektedir. İstiklal Marşı Cumhuriyetin ilk günlerinde mecburiyetten kullanılan Osmanlı postaları pulları gibidir. İstiklal Marşı da o pullar gibi geçici bir müddet kullanılmıştır. Ancak artık değiştirilmelidir. Artık bize yeni Türkiye Cumhuriyetini temsil edecek bir İstiklal Marşı lazımdır. Bu mümkündür, çünkü bugün Âkif’den daha güzel yazabilecek şairler vardır. Nurullah Ataç her fırsatta sözü İstiklal Marşına getirip değiştirilmesini, yeniden yazılmasını istemiştir.⁷²

Ahmed Hamdi Tanpınar, Âkif’i Türk Edebiyatına yenilik getirmemekle suçlar. Fikret’i Âkif’den üstün görür. Âkif, Fikret’in biraz daha sade dil kullanan, aruzu gündelik cümlelere uyduran talebesidir. Âkif edebiyatımıza yeni kıymetler getirememiştir. Fikret

⁶⁹ Karataş, “Seksen Sene Sonra Âkif’i Hatırlamak İçin 40 Sebep”, *80 Yıl Sonra Mehmet Âkif*, 14.

⁷⁰ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?* (İstanbul: Kopernik Yayınları, 1937), 23.

⁷¹ Baltacıoğlu, *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, 24.

⁷² Çantay, *Âkifnâme*, Mehmet Âkif, 265.

aruzu bütün âhengiyle kullanmıştır, aruza ezan okutmuştur. Âkif ise aruza İskambil oynatmış, öteberi taktırmış, düğün dernek yaptırmıştır. Âkif büyük bir din şairi de değildir. Âkif'de büyük din şairlerinin olmazsa olmazı olan mistik anlayış bulunmaz. Âkif kuru bir Müslüman şairdir. Dini imparatorluk kültürü ile karıştırır, harmanlar. Âkif için din ve imparatorluk birbirine yapışık haldedir.⁷³

Falih Rıfki, Âkif'i, "Kafasının darlığı şapka giymesine müsait değildi."⁷⁴ diyerek tenkit etmiştir.

Kerim Said'de Âkif'in Mısır'a kaçışını onun gerici fikirlerinin burjuva-demokratik inkılap tarafından yenilgiye uğratılması olarak anlatır. Âkif ve düşünceleri değişen sosyal şartlar karşısında bozguna uğramış, bir daha dirilmemek üzere vefat etmiştir.⁷⁵

Âkif'e karşı bir vefasızlık örneği olarak Düccane Cündioğlu'nun Âkif hakkındaki kitabına aldığı bir anekdot da ilginçtir: Osman Yüksel Serdengeçti 31 Aralık 1967 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde Hasan Basri Çantay'dan naklen şunları anlatmaktadır: Çanakkale zaferinin yıldönümünde bir tören yapılmaktadır. Çanakkale şehitleri anılacaktır. Zamanın meşhur bir şairi konuşma yapmak üzere kürsiye gelir: Çanakkale şehitlerimiz için bir Türk şairi tarafından henüz layıkıyla bir şiir yazılmadığını iddia eder. Şimdiye kadar yazılanlar Türk şehitlerine layık şeyler değildir. Maalesef Çanakkale şehitleri için yazılan şiirin sahibi de Türk değildir. Şair çaresizce Çanakkale şehitleri için Türk olmayan bir adamın şiirini okumaktan muzdariptir. Şair istemeye istemeye Âkif'in şiirini okur.⁷⁶

Âkif bu hadiseyi duyunca çok üzülür. Koskoca adam bir çocuk gibi ağlamaya başlar. Âkif Çanakkale şehitlerinden ayrılmak istenilmesine mi, yoksa Türk değil diye hakarete uğramasına mı yansın bilememiştir. Çanakkale Şehitleri'nden onu ayırmak, "Sen Türk değilsin!" diyerek tahkir etmek Âkif'e çok dokunmuştur. Devletin muteber gördüğü bir şair tarafından yapılan bu hakaret Âkif'i herşeyden soğutmuş, belki de Mısır'a gitmesinin en önemli sebepleri arasına girmiştir.⁷⁷

Âkif, 1925 yılında Mısır'a gidiş gerekçesini arkadaşlarına şöyle açıklamıştır: "Arkamda polis hafiyeleri gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum..."⁷⁸

Âkif'e yapılan bu vefasızlıklar onu öz vatnında garip kılmıştır. Kitapları piyasadan toplatılmış, Harf inkılabı Kanunu'na aykırı olduğu gerekçesiyle yeni baskıları sansüre takılmıştır. Safahat'ın yeni harflerle basılmasına 1943 yılına kadar izin verilmemiştir. Sebilürreşat kapanmış, en yakın arkadaşı Eşref Edip vatana ihanetten yargılanmıştır. Âkif tüm bu vefasızlıklar karşısında çok sevdiği vatanını bırakıp gönüllü bir sürgüne gitmiştir.

⁷³ Baltacioğlu, *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, 30.

⁷⁴ Baltacioğlu, *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, 43.

⁷⁵ Baltacioğlu, *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, 52.

⁷⁶ Düccane Cündioğlu, *Âkif'e Dair* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 13.

⁷⁷ Cündioğlu, *Âkif'e Dair*, 14.

⁷⁸ Muharrem Coşkun, *Vatanında Cüdâ İstiklâl Şairi (Kod Adı: İrtica-906)* (İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, 2014), 8.

Sonuç

Mehmed Âkif hayatı boyunca bir vefa örneği olarak yaşamıştır. Onun en büyük vefası değerlerine, inançlarına, vatanına, milletinedir. Âkif ölüncüye kadar bu değerlere hep sadık kalmış, hayatına, inançlarına vefa halinde yaşamıştır. İnançları uğruna her türlü tehlikeyi göze alarak zamanın otoritelerine karşı çıkmış, bu uğurda her türlü zorluğa katlanmıştır. Onun değerlerini, inançlarını en büyük vefası olarak görebiliriz.

Âkif'in insanı seven, değerli insanlarla beraber olmaktan hoşlanan, kendini büyük görmeden onlardan istifade etmeye çalışan, insanlara karşı son derece vefalı bir yapısı vardır. Hayatı boyunca sevdiği insanlara sadık kalmış, dostlarına karşı vefalı olmuştur. Bunun yanında vatan, millet, din düşmanı olarak gördüklerine de amansız bir rakip olmuştur. Âkif, vefat etmiş babasına, vefat eden arkadaşına da son derece vefalı davranmış her fırsatta onları anmış, hatta vefat eden arkadaşının çocuklarına kendi çocukları gibi bakmıştır.

Âkif, şiirlerinde de vefayı sık sık kullanmıştır. Âkif'in toplam yedi kitaptan oluşan Safahat'ında bir çok yerde vefa kelimesi geçer. Akif bu şiirlerde daha çok vatana sahip çıkamadığımızdan, yüz yıllardır sürekli gerileyip durduğumuzdan, topraklarımızı kaybettiğimizden, atalarımıza, yaşadığımız topraklara karşı vefasızlığımızdan bahseder. Gerekli gibi çalışmayıp, zamanın ilimlerinden istifade edemeyip, birbirimize düşerek, hakkı, hukuku, adaleti, fazileti çiğneyerek vefasızlık yaptığımızı anlatır. Bizim vefasızlığımıza karşı adalet ve terakki örneği olan atalarımızı örnek gösterir. Tekrar vefa gösterip vatanımızı, cedlerimizin yaptığı gibi mamur bir hale getirmemizi ister.

Âkif şiirlerinde sadece insanların değil, sopa, kıyafet, mezar gibi cansız varlıkların da vefasından bahseder.

Âkif'in bu vefa timsali kişiliğine karşılık, bilhassa canını dişine takıp çalıştığı Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra kendisine karşı pek çok vefasızlıklar yapılmıştır. Bazı yazarlar onu gericilikle, inkılaplara ayak uyduramamakla, İslâm'dan başka bir şey düşünmemekle, Türk olmamakla suçlamışlardır. İstiklal Marşı yazarlar tarafından eleştirilmiş, gerici bir şiir olduğu ve değişmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çıkarıldığı dergisi kapatılmış, dostları mahkemelerde yargılanmış, kendisi takipe uğramış olan Âkif bu vefasızlıklar sonunda Mısır'a kaçmış, çok sevdiği vatanına ancak ölümüne yakın dönebilmiştir.

Âkif inançlarına, düşüncelerine ve dostlarına karşı vefayı dünya nimetlerine değişmeyen adamdır.

Kaynakça

- Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı. *Şair Mehmet Âkif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*. İstanbul: Kopernik Yayınları, 1937.
- Coşkun, Muharrem. *Vatanında Cüdâ İstiklâl Şairi (Kod Adı: İrtica-906)*. İstanbul, Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, 2014.
- Cündioğlu, Düccane. *Âkif'e Dair*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Çantay, Hasan Basri. *Âkifname, Mehmed Âkif*. İstanbul: Ahmet Said Matbaası, 1966.
- Derman, Uğur. "Mehmed Âkif'den Mektuplar", *Akademi Mecmuası*, 5/7, 47.
- Edip, Eşref. *Mehmed Akif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharirin Yazıları*. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı, 1962.

- Enes, Özensel Bilal. "Âkif Kimlere Hayrandır?", 80 Yıl Sonra Mehmed Âkif. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları. 1986.
- Erişirgil, Emin. *Mehmed Âkif, İslâmcı Bir Şairin Romanı*. İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 1960.
- Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat*. İstanbul: Beyan yayınları, 2009.
- Gün, Fahrettin. *Babanzâde Ahmed Naim*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Kaplan, Mehmed. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1987.
- Karademir, Feyzanur. "Bir Karakter Abidesi: Mehmed Âkif", *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları. 2017.
- Karataş, Turan. "Seksen Sene Sonra Âkif'i Hatırlamak için 40 Sebep", *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif*. Ankara: Hece Yayınları. 2017.
- Kuntay, Mithat Cemal. *Mehmed Âkif*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986.
- Kurtoğlu, Mehmed. İki Kadim Dost (Âkif ve Babanzade Ahmed Naim), *80 Yıl Sonra Mehmed Âki*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları. 2017.
- Okay, M. Orhan. *Mehmed Âkif, Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Olpak Koç, Canan. "Kolektif Kimlik Kurma Çabası Olarak Mehmet Âkif'in 'Benlik' Özellikleri" *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 2021, 35:183-206.
- Öztürk, Mahmut. "Mehmet Akif'in Cami Kürsülerinde Zikrettiği Ayetler ve Yorumları". *Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açından) Bildiriler Kitabı, 08-09 Ekim 2018, Malatya*,. 1/623-648, 2018.
- Öztürk, Mahmut. "Mehmet Âkif'in Düşünce Dünyasında İstiklâl Marşı'nın Temelleri". *İstiklal Marşı'nın Anlam Dünyası*. ed. Mahmut Öztürk. 11-48. İstanbul: Nida Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Topçu, Nurettin. *Mehmed Âkif*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1970.
- Türk, Osman. "Mehmet Akif Ersoy'un 'Safahat' Adlı Eserinde Sosyal Eğitim Unsurları". *Asos Journal*, 4/26, 443-447.
- Türk, Osman. "Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye Adlı Eserinde Geçen Fiiller ile İnanç ve Tasavvuf İçerikli Fiillerin Semantik Açından İncelenmesi", *Mecmua, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/12, s.78-90.